

УДК 378.091.212:005.336.2
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.7>

Д. Й. Коврей

аспірант
Мукачівського державного університету,
викладач української мови та літератури
Фахового коледжу
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В КОЛЕДЖАХ: МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті узагальнено погляди науковців на сутність наукової дефініції «міжкультурна компетентність». З'ясовано, що з психолого-педагогічного погляду міжкультурна компетентність охоплює сформовану систему ціннісних орієнтацій та базується на спеціальних знаннях і практичних уміннях під час налагодження міжкультурної взаємодії. На основі узагальнення позицій науковців установлено, що міжкультурна компетентність майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти базується на високому рівні особистісної культури, передбачає сформовану комунікативну культуру, ґрунтується на оволодінні знаннями культурних правил та активному використанні технік неконфліктного спілкування стосовно питань налагодження міжкультурної взаємодії в освітньому середовищі дошкільної установи. Представлено перелік основних рис міжкультурної компетентності вихователя закладу дошкільної освіти.

Основну увагу зосереджено на детальному висвітленні процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти шляхом упровадження в освітній процес коледжів структурно-функціональної моделі. Авторська модель має блочну структуру, причому основоположним блоком визнано змістово-методологічний. Основними складниками цього блоку є наукові принципи та методологічні підходи. Проаналізовано сутність основних практико-орієнтованих принципів, а саме: цілісності, структурності, взаємозалежності структури і середовища, ієрархічності, що базуються на засадах системності. До спектру методологічних підходів, на яких побудований процес формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, віднесено такі підходи, як культурологічний, компетентнісний, діяльнісний, комунікативний, полікультурний. Спектр задекларованих нами принципів та підходів розглядаємо через призму фахової підготовки майбутніх вихователів ЗДО. Проаналізовано методичні та практичні аспекти впровадження виокремлених наукових принципів та методологічних підходів.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, майбутні вихователі закладів дошкільної освіти, принципи та підходи до формування міжкультурної компетентності, методичні та практичні аспекти.

Постановка проблеми. Останні події соціально-культурного життя у світі та Україні засвідчують незаперечність того, що лише особистість, яка володіє належним рівнем міжкультурної компетентності, може активно розвиватися в полікультурному соціумі. У контексті нашого дослідження повністю поділяємо позицію Л. Лендел у тому, що в лексиконі педагогічних досліджень XXI ст. доволі активно використовуються наукові дефініції «міжкультурна компетенція» та «міжкультурна компетентність». Перший термін науковці розглядають як «показник сформованості здатності людини ефективно брати участь у міжкультурній взаємодії» [7, с. 104]. Міжкультурна компетенція з методологічного погляду означає, насамперед, усвідомлення власної культурної спадщини та розуміння культури іншої країни поряд зі знанням її мови. Термін «міжкультурна

компетентність» І. Сафонова [10] розуміє як інтегративну властивість особистості, яка характеризується сукупністю знань про цінності культур, міжкультурних вмінь та адекватних поведінкових стратегій, що дають змогу вільно орієнтуватися в міжкультурному просторі на засадах діалогу культур і цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підтримуємо зарубіжних фахівців [12; 13] у тому, що у людей існують різні соціальні, політичні та культурні образи, а тому у них різне розуміння соціальної реальності. До прикладу, А. Вежбіцька (A. Wierzbicka) [13] як експерт із міжкультурної комунікації аргументовано доводить, що люди різні через те, що розмовляють різними мовами, думають та відчують по-іншому, у них різне ставлення до навколишнього світу. Нині не викликає ніяких сумнівів той факт, що педагоги, які

працюватимуть у всіх освітніх установах, мають володіти належним рівнем міжкультурної компетентності. Не є винятком і вихователі закладів дошкільної освіти (ЗДО).

Відзначимо, що науковці (М. Воловікова, О. Зеліковська, Є. Носачева, Н. Самойленко, Є. Сабаненко, І. Сафонова, О. Сніговська, Д. Рязанцева та ін.) висвітлювати теоретичні, методичні та практичні аспекти міжкультурної компетентності майбутніх фахівців, які навчаються у закладах вищої освіти. Однак ще й донині не повною мірою розкрито методичні аспекти щодо формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів, які навчаються в закладах передвищої освіти, а також поза увагою науковців залишилася характеристика потенціалу принципів та підходів, які мають суттєвий вплив на цей процес. Саме названі аспекти й були покладені в основу нашого наукового пошуку та стали основним поштовхом до написання статті.

Мета статті – визначити й проаналізувати основні принципи та підходи, які доцільно покласти в основу процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти під час фахової підготовки в коледжах.

Виклад основного матеріалу. Ключовою фігурою у процесі виховання і навчання дітей дошкільного віку є вихователь, чий рівень професійної та особистісної підготовки має забезпечувати ефективність усіх освітніх трансформацій. За визначенням А. Богуш [1], дитинство – це період народження і становлення Особистості; період пізнання соціуму й її величності Людини; відкриття дитиною царини Життя на планеті Земля в усьому його розмаїтті, з усіма його позитивними і негативними проявами; це перші кроки навчання; це жадоба знань, перші радощі, перші розчарування і перші сльози. Тобто у ранньому дитинстві активно проходить цілеспрямована підготовка до відтворення майбутнього суспільства, до розуміння його культурних пріоритетів, традицій та цінностей. Отже, для якісної реалізації міжкультурної соціалізації дошкільників сам вихователь має ще під час навчання в коледжі оволодіти міжкультураною компетентністю.

На основі узагальнення публікацій Т. Атрощенко, А. Кожевникової, Д. Рязанцевої, І. Сафонові робимо висновок про те, що міжкультурна компетентність є інтегративною властивістю особистості, що необхідна майбутнім вихователям ЗДО для ефективного розв'язання професійних завдань та ефективного виконання професійних обов'язків і функцій під час налагодження міжкультурної взаємодії. Тобто, на нашу думку, міжкультурна компетентність – це якість особистості, що позиціонує здатність майбутнього вихователя бути відкритим до впровадження інно-

ваційних ідей та сприймання соціокультурних цінностей усіх представників, які приймають участь в освітньому середовищі ЗДО.

З огляду на наші спостереження, майбутнім вихователям необхідно ще під час навчання в коледжах оволодіти системою цінностей, норм, стандартів поведінки тих представників етнічних груп та національностей, з якими вони спілкуватимуться у професійному контексті. Усе це допоможе майбутнім фахівцям дошкільних установ налагоджувати ефективну співпрацю як із батьками, так і з вихованцями та сприятиме досягненню успіху в процесі міжкультурної комунікації. До найвагоміших рис міжкультурної компетентності майбутніх вихователів ЗДО відносимо те, що вона:

- по-перше, носить яскраво виражену гуманістичну спрямованість, що зумовлена власним вибором;

- по-друге, спрямована на вдосконалення емоційної, морально-ціннісної, вольової, когнітивної та конативної сфер особистості;

- по-третє, охоплює фундаментальні культурні цінності та передбачає інтеріоризацію цінностей, які є домінуючими;

- по-четверте, базується на засвоєнні теоретичних знань про культуру конкретної етнічної спільноти;

- по-п'яте, перебуває у прямій залежності від соціокультурних та психолого-педагогічних чинників, які існують у коледжі.

Формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів, що після закінчення коледжу придуть на роботу у ЗДО, у нашому розумінні, розглядається як чітко розроблена підсистема по відношенню до всієї професійної підготовки студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта у коледжі», яка, своєю чергою, є підсистемою по відношенню до всієї системи професійної освіти молодших бакалаврів. У методичному контексті нами розроблено структурно-функціональну модель формування міжкультурної компетентності майбутнього вихователя, яка має блочну структуру та охоплює підсистеми (блоки), які взаємопов'язані та взаємодіють між собою, мають внутрішні та зовнішні властивості, зумовлюють цілісність та стійкість, внутрішню організацію і функціонування як єдиного цілого. Провідним блоком моделі вважаємо змістово-методологічний блок, основними складниками якого є наукові принципи та методологічні підходи, які покладено в основу практичної діяльності з формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів.

Отже, в основі структурно-функціональної моделі формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти покладено змістово-методологічний блок, який безпосередньо охоплює практико-орієнтовані принципи, вибрані нами на засадах системності.

До переліку принципів відносимо принципи цілісності, структурності, взаємозалежності структури і середовища, ієрархічності. У дослідженні виходили з тих міркувань, що принципи – це «загальні орієнтири для визначення змісту, засобів, форм, методів організації навчання, основних положень, що визначають зміст, організаційні форми й методи навчальної роботи» [11, с. 88]. Під час їх визначення з методологічного погляду було взято до уваги пораду І. Підкасистого [9] про те, що на основі принципів можна домогтися бажаного результату та визначити, які саме нормативні положення слід для цього використовувати.

Так, принцип цілісності відображає принципову підпорядкованість фахової підготовки тим додатковим впливам, які ми пропонуємо в контексті формування міжкультурної компетентності. Принцип структурності передбачає підпорядкування процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів через установлення її структури та визначення чітких взаємозв'язків між компонентами, критеріями та показниками. У його основу покладено зумовленість практичної діяльності не стільки поведінкою її окремих елементів, скільки властивостями структури міжкультурної компетентності. Принцип взаємозалежності структури і середовища полягає у тому, що формування міжкультурної компетентності майбутнього вихователя проявляється через інтеграцію форм, методів, засобів організації освітнього процесу в коледжі, науково-дослідної роботи та виробничої практики студентів. Цей принцип формує і проявляє свої властивості в процесі взаємодії з освітнім середовищем коледжу, будучи при цьому провідним активним компонентом такої взаємодії. Своєю чергою, принцип ієрархічності проявляється в тому, що кожен компонент структурно-функціональної моделі формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти може розглядатися як система, а досліджувана в даному разі система може являти собою один із компонентів більш широкої, глобальної педагогічної системи, яка діє в закладі передвищої освіти, – системи професійної підготовки майбутнього вихователя. Він базується на тому, що формування міжкультурної компетентності студента спеціальності 012 «Дошкільна освіта», який навчається у коледжі, реалізується через побудову безлічі різних підмоделей, її провідних підсистем, кожна з яких описує лише певний аспект практичної діяльності.

Зупинимось на висвітленні спектру методологічних підходів, які вважаємо за доцільне покласти в основу формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів ЗДО під час навчання у коледжі. Так, наукову дефініцію «підхід» у нашому дослідженні розглядаємо за порадою психологів як світоглядну категорію, яка «повинна охопити

методи, форми, прийоми організації освітнього процесу» [3, с. 97]. Отже, серед безлічі підходів вибрано: культурологічний, компетентнісний, діяльнісний, комунікативний, полікультурний.

В основу вибору культурологічного підходу покладено бачення І. Зязюна про те, що «все це відбувається в просторі певної культури та її обов'язкової взаємодії з іншими культурами, вимагає входження в неї, ідентифікації в ній, оволодіння нею» [4, с. 21]. Головною метою культурологічного підходу до формування особистості майбутнього педагога ДЗО має бути підготовка свідомого та по-громадянському зрілого фахівця, якому притаманні творче мислення, здатність до особистісної та професійної самореалізації та саморозвитку. У контексті формування міжкультурної компетентності цей підхід допоможе майбутнім фахівцям під час виконання своїх професійних обов'язків керуватися світовими культурними цінностями як головними еталонами, а також стане запорукою формування у них почуття власної гідності шляхом орієнтації на найкращі культурні зразки як світової, так і національної культури. Наголосимо на тому, що в сучасному світі, що характеризується нарощуванням культурного пласту, виникає гостра необхідність того, щоб професійна підготовка майбутніх фахівців була реалізована на основі використання культурологічного підходу, що забезпечить із практичного погляду передачу студентам загальнолюдських гуманістичних цінностей і створить усі передумови для самовизначення майбутніх вихователів у культурі, розвитку у них внутрішньої потреби до саморозвитку всіх показників міжкультурної компетентності.

Компетентнісний підхід до формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку теж є доволі ціннісним, адже він «забезпечує знання, діяльну, мотиваційну готовність, сприяє формуванню творчості та спонукає педагога до рефлексії» [2, с. 119]. Про вагомість цього підходу наголошено у праці О. Овчарук [5] як такого, що має позитивний вплив на формування особистості, яка готова до толерантного сприйняття культурних відмінностей представників інших культур та збагачення власної культури елементами інших культур.

Діяльнісний підхід, на думку І. Зязюна, «привносячи свої характеристики в цілі та завдання педагогічного процесу, перебудовує, головним чином, його процесуально-технологічний бік у такий спосіб, щоб суб'єкти освітнього процесу оволоділи діяльністю у її цілісному уявленні» [4, с. 21]. У нашому баченні цей підхід базується на врахуванні культурного релятивізму, оскільки передбачає шанобливе і толерантне ставлення до цінностей та норм поведінки представників інших культур на основі формування у студентів прагнення зрозуміти культуру зсередини та усвідомити

сенс її функціонування. Потенціал діяльнісного підходу дає змогу розглядати освітні процеси у ЗДО як феномен відтворення і розвитку культури. У методичному контексті значення діяльнісного підходу до формування міжкультурної компетентності полягає у його зорієнтованості на практичне розуміння інших типів культури.

Повністю поділяємо позицію О. Кричківської [6] про доцільність комунікативного підходу до формування міжкультурної компетентності. У баченні авторки цей підхід «має глибоку психолінгвістичну зумовленість: ґрунтується на взаємозв'язку мови і мовленнєвої діяльності, психології формування та розуміння висловлювань і концентрується на мові як системі та мовленні як діяльності» [6, с. 90]. Головне спрямування комунікативного підходу передбачає досягнення студентами розуміння вагомості міжкультурних проблем для того, щоб діяти належним чином у культурному розмаїтті професійних ситуацій, які можуть виникнути під час виконання фахівцем своїх обов'язків у дошкільному закладі. Із практичного погляду цей підхід спрямований на розвиток у студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» чутливості до культурних відмінностей, поваги до унікальності культури представника кожного народу, з яким доведеться комунікувати, а також толерантності, гнучкості у спілкуванні та відсутності завищених очікувань від спілкування з представниками інших культур.

Полікультурний підхід, з огляду на полікультурність світу у цілому та нашої держави зокрема, є доволі вагомий під час формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів ЗДО. Так, О. Гриценко [8] наголошує на тому, що молодь необхідно готувати до життя в полікультурному соціумі, й у цьому великі перспективи має саме полікультурний підхід. На основі інтерпретації наукових поглядів О. Гриценка, Г. Єлізарової та О. Кричківської метою впровадження полікультурного підходу до формування у майбутніх вихователів міжкультурної компетентності є контекстно-полікультурна орієнтація, яка спрямована на розвиток професійно необхідних особистісних якостей і рис, а також опанування якісних зразків професійної поведінки у дошкільній установі. У методичному контексті саме полікультурний підхід безпосередньо зосереджений на знайомстві з лінгвокультурою народу через пізнання традицій, на основі яких зберігаються й передаються культурні цінності. Наголосимо на практичній площині полікультурного підходу, яка передбачає, що під час його впровадження з метою формування міжкультурної компетентності у студентів відбувається розвиток важливих якостей полікультурної особистості, а саме гуманізму, патріотизму та інтернаціоналізму. Із практичного погляду нами було зроблено наголос на таких аспектах, як: ціле-

спрямоване та поетапне знайомство з особливостями поведінки представників інших культур; налагодження у студентів позитивного емоційного відношення до вивчення іншомовної культури, а також не втрачання поваги до рідної культури та її цінностей.

Отже, у нашому баченні на основі максимально повної реалізації в освітньому процесі коледжів культурологічного, компетентнісного, діяльнісного, комунікативного та полікультурного підходів студенти спеціальності 012 «Дошкільна освіта» отримують реальну можливість осмислити особливості іншої культури, системно проаналізувати, провести ґрунтовне узагальнення та порівняння із цінностями своєї рідної культури. Усе це дасть можливість майбутнім вихователям самоідентифікуватися та глибше пізнати самих себе у межах рідної культури. Таким чином, можемо констатувати, що представлений спектр принципів та підходів забезпечує набуття майбутніми вихователями соціально значущої поведінки у спілкуванні з представниками інших культур та допоможе їм у формуванні міжкультурної компетентності.

Висновки і пропозиції. У підсумку акцентуємо увагу на тому, вихователі є першими педагогічними фахівцями, які працюють із дітьми дошкільного віку, тому мають бути готовими до ефективної міжкультурної взаємодії великих і малих етнічних та національних спільнот, що будуть представлені в освітньому середовищі ЗДО. Під час професійної підготовки студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» необхідно налагодити системну діяльність із формування міжкультурної компетентності на основі розроблення та впровадження структурно-функціональної моделі. Провідним блоком моделі визнаємо змістово-методологічний блок, основними складниками якого є принципи та підходи. Спектр задекларованих нами принципів та підходів розглядаємо через призму фахової підготовки майбутніх вихователів ЗДО, результатом якої є їхній належний рівень міжкультурної компетентності та результативна діяльність в умовах полікультурного середовища дошкільної установи.

Подальші дослідження будуть спрямовані на висвітлення практичних результатів, які були отримані нами в результаті організації формувального етапу експериментального дослідження з формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів під час їх навчання в коледжах.

Список використаної літератури:

1. Богуш А.М. Дитинство в сучасному освітньому просторі. *Збірник наукових праць НВК «Надія»*. Одеса : ПНУ АПН України, 2003. С. 3–24.
2. Захарасевич Н.В. Готовність майбутнього вихователя до рольової діяльності дітей

- дошкільного віку в руслі компетентнісного підходу. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 82. Т. 2. С. 117–121.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учебник ; изд. 2-е, доп., испр. и перераб. Москва : Логос, 2002. 384 с.
 4. Зязюн І.А. Педагогічне дослідження у контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. Вип. 1. С. 19–30.
 5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
 6. Кричківська О. Міжкультурна комунікація у системі сучасних підходів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. 2007. № 5. С. 88–96.
 7. Лендел Л.В. Міжкультурна комунікативна компетенція: проблеми цілей і змісту навчання іноземній мові у загальноосвітній школі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Вип. 34. С. 104–106.
 8. Перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої освіти України. Аналітичний огляд та рекомендації / за ред. О. Гриценка. Київ : УЦКД, 2001. 230 с.
 9. Пидкасистый П.И. Педагогика : учебное пособие для вузов ; 2-е изд. Москва : Юрайт, 2011. 502 с.
 10. Сафонова І.О. Сутність і структура міжкультурної компетентності в контексті аксіологічного підходу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2014. Вип. 3(62). 129–143.
 11. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2006. 352 с.
 12. Clyne M. Intercultural communication at work: Cultural values in discourse. Cambridge University Press, 1994. 217 p.
 13. Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures. Diversity and Universals. Cambridge University Press, 1999. 241 p.

Kovrei D. Principles and approaches to the formation of intercultural competence of future educators of preschool education institutions while studying in colleges: methodological and practical aspects

The author summarized the views of scientists on the essence of the scientific definition of “intercultural competence”. Was found that intercultural competence covers the formed system of value orientations of the psychological and pedagogical point of view, based on special knowledge and practical skills in establishing intercultural interaction. Based on of the positions of scientists, it is established that the intercultural competence of the future educator of preschool education is based on a high level of personal culture and involves the formed communicative culture, based on the knowledge of cultural rules and active use of non-conflict communication techniques on issues of establishing intercultural interaction in the educational environment of the preschool institution. The article presents a list of the main features of intercultural competence of an educator.

The main attention is focused on covering the process of formation of intercultural competence of future educators, by introducing a structural-functional model into the educational process of colleges. The author’s model has a block structure, and the fundamental block is recognized as content-methodological. The main components of this block are scientific principles and methodological approaches. Was analyzed the essence of the main practice-oriented principles, which are chosen on the basis of systematicity. To the range of methodological approaches on which the process of formation of intercultural competence of future educators is built on approaches such as cultural, competence, activity, communicative, multicultural. Was analyzed methodological and practical aspects of implementation of selected scientific principles and methodological approaches.

Key words: *intercultural competence, future educators of preschool educational institutions, principles and approaches to the formation of intercultural competence, methodological and practical aspects.*